

ОФІЦІЙНИЙ РОЗДІЛ

- *Суспільні зміни в Україні: досвід трьох років війни і перспективи (доповідач — член-кореспондент НАН України Є.І. Головаха)*
- *Культурно-мистецька спадщина України під час російсько-української війни: загрози, втрати, проблеми збереження (доповідач — академік НАМ України Т.В. Кара-Васильєва)*
- Поточні питання

ІЗ ЗАЛИ ЗАСІДАНЬ ПРЕЗИДІЇ НАН УКРАЇНИ 22 серпня 2025 року

Засідання Президії НАН України 22 серпня 2025 р. відбулося під головуванням президента НАН України академіка НАН України А.Г. Загороднього.

На початку засідання президент НАН України привітав учасників засідання з Днем Державного Прапора України і Днем Незалежності України — знаковими для нашої держави святами, підкресливши їхнє особливе значення в умовах війни. Він також щиро привітав першого віцепрезидента НАН України академіка НАН України В.П. Горбуліна з отриманням високої державної нагороди — відзнаки «Національна легенда України». Крім того, 19 серпня минуло п'ять років від дня смерті видатного українського вченого, багаторічного президента НАН України академіка НАН України Б.Є. Патона. Присутні вшанували пам'ять Бориса Євгеновича, чиє ім'я назавжди вписане в історію української науки.

* * *

Потім члени Президії НАН України заслухали доповідь директора Інституту соціології НАН України члена-кореспондента НАН України **Євгенія Івановича Головахи** на тему «Суспільні зміни в Україні: досвід трьох років війни і перспективи» (стенограму див. на с. 21).

У доповіді було проаналізовано ключові трансформації, які відбулися в українському суспільстві під час повномасштабної війни. Якщо десять років тому країна перебувала у стані хаотичної трансформації з невизначним вектором розвитку, то сьогодні суспільство однозначно визначилося з європейським цивілізаційним курсом, остаточно пододало радянську спадщину і сформувало національно-громадянську ідентичність — близько 80 % населення ідентифікують себе насамперед як громадян України, і стільки ж зазначають, що використовують українську мову в повсякденному житті.



Виступ члена-кореспондента НАН України Євгенія Івановича Головахи

Відбулися також значні зрушення в соціальній структурі. Зокрема, зменшилася глибока соціальна прірва між привілейованими верствами («кастою недоторканих») та рештою суспільства. Зберігати несправедливо набуті привілеї стає дедалі складніше.

Крім того, подолано відчуття безсуб'єктності України. Якщо до війни українці часто знецінювали суб'єктність своєї держави на міжнародній арені, то сьогодні сприймають Україну як активного суб'єктного гравця у світовій політиці. Помітно зменшилися також регіональні відмінності в українському суспільстві, подолано так звану східнослов'янську відокремленість української нації, зросла інституціональна довіра українців.

Усі ці трансформації, мабуть, відбулися б і без війни, але цей процес тривав би повільно, впродовж життя кількох поколінь. Війна радикально прискорила соціальні зміни.

Водночас війна спричинила й нові виклики. У суспільстві виникли потенційно конфліктні лінії розколу між різними соціальними групами — тими, хто воював і хто не був на фронті; хто емігрував і хто залишився; хто зазнав значних втрат і хто їх уникнув. І хоча наразі ці протиріччя не досягли критичного рівня, у повоєнний період вони можуть загрожувати новими напруженнями.

Окрему увагу доповідач приділив важливості підтримання ресурсу стійкості суспільства, а також ролі соціологічних досліджень у прогнозуванні розвитку подій.

Колектив Інституту соціології НАН України у 2022—2024 рр. підготував серію щорічних видань «Українське суспільство в умовах війни» (за ред. члена-кореспондента НАН України Є.І. Головахи та члена-кореспондента НАН України С.С. Дембіцького), які містять опис українського суспільства в умовах широко-масштабної війни, звертаючись до таких тем, як громадська думка українців, теоретичні аспекти соціології війни, лінії розколів та режими нерівностей, соціальні ресурси та інститути. Соціологічні дослідження в період повномасштабної російської агресії є важливим методом вивчення соціальної поведінки та діагностики суспільних настроїв у сучасному українському суспільстві, що поглиблює наукове розуміння соціального потенціалу успішного національного спротиву агресору і перспектив швидкого та успішного повоєнного відновлення країни. Розроблено концептуальну схему дослідження системи соціологічних показників суспільних змін в умовах війни і повоєнного транзиту, створено інструментарій для їх вимірювання; визначено критерії побудови вибірки для забезпечення репрезентативності моніторингових опитувань та можливості обґрунтованого порівняння даних довоєнного часу з даними, отриманими під час війни та у повоєнній перспективі.

Розглядаючи роль соціології, доповідач наголосив на важливості концепту «соціологічної інтервенції», який увів у науковий обіг французький соціолог Мішель Крозьє. Соціологічна інтервенція — це активне втручання соціології в суспільне життя через критичне осмислення та конструктивну участь у виробленні рішень для подолання соціальних проблем. Сьогодні цей концепт потрібно розширити і говорити про необхідність «суспільствознавчої інтервенції» — активної участі всіх соціогуманітарних наук у складних, суперечливих і динамічних процесах подальшої трансформації українського суспільства.

* * *

Далі члени Президії НАН України заслухали доповідь завідувача відділу образотворчого та декоративно-прикладного мистецтв Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України академіка Національної академії мистецтв України, доктора мистецтвознавства **Тетяни Валеріївни Кара-Васильєвої** про загрози, втрати й проблеми збереження культурно-мистецької спадщини України під час російсько-української війни (стенограму див. на с. 27).

Повномасштабна російська військова агресія спричинила величезні втрати національної культурно-мистецької спадщини. Станом на 25 травня 2025 р. в Україні внаслідок російських обстрілів пошкоджено 1482 пам'ятки культури. Найбільших втрат і збитків культурна інфраструктура зазнала в Донецькій, Харківській, Херсонській, Київській, Миколаївській, Запорізькій, Сумській областях. Внаслідок російської агресії було зруйновано або пошкоджено релігійні споруди, театри, музеї, бібліотеки, інші заклади культури.

Зокрема, зазнали пошкоджень такі пам'ятки, як Воронцовський палац в Одесі (XIX ст., арх. Ф. Боффо), одеський палац О. Абази (1856—1858, арх. Л.С. Отон), будівля нової біржі (1894—1899, арх. О. Бернардацці), де нині розташована Одеська філармонія; Миколаївський костел у Києві (1899—1909, арх. С. Воловський), зведений під наглядом В. Городецького; будинок Педагогічного музею, в якому відбувалися засідання Центральної Ради (1910—1912, арх. П. Альошин), харківський Успенський собор (XVIII—XIX ст.), будівля Держпрому (1925—1926, арх. С. Серафимов, С. Кравець, М. Фельгер), комплекс споруд Єлецького (XII—XVII ст.) та Троїцько-Іллінського (XI—XIX ст.) монастирів у Чернігові, круглий двір (1820-ті роки) у Троїчанці Сумської області тощо.

До визначних зразків образотворчого мистецтва, втрачених під час нинішньої війни, належать картини народної мисткині М. Приймаченко та роботи відомої ткалі й вишивальниці Г. Верес зі знищеного історико-краєзнавчого музею у с. Іванків Київської області,

майже 2000 експонатів розбомбленого Художнього музею ім. Архипа Куїнджі, серед яких твори І.К. Айвазовського, Т.Н. Яблонської, М.П. Глуценка, М.Г. Дерегуса, а також меморіальні предмети, пов'язані з життям і творчістю А.І. Куїнджі.

Окупанти розграбували також Херсонський художній музей імені Олексія Шовкуненка, з якого вивезено 10 тис. експонатів (картини І.М. Крамського, К.О. Коровіна, О.О. Шовкуненка та ін.). Місцезнаходження переважної більшості картин наразі залишається невідомим.

На 45-й сесії ЮНЕСКО, що відбулася у вересні 2023 р., кілька об'єктів культурної спадщини України, що перебувають у списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, внесено до списку об'єктів, що перебувають під загрозою. У липні 2024 р. Комітет всесвітньої спадщини ЮНЕСКО засудив повномасштабну агресію Росії та цілеспрямоване знищення культурної спадщини України.

Після довготривалих судів в Україну з Нідерландів вдалося повернути так зване «скіфське золото» — коштовні предмети з експозицій Музею історичних коштовностей України та кількох кримських музеїв.

Вжито певних заходів для забезпечення пам'яток, зокрема навколо київських пам'ятників Т. Шевченку і М. Грушевському споруджено спеціальні укриття-короби із зображенням на них оригінальних пам'ятників; з метою захисту окремих пам'яток використовують мішки з піском. Масово забезпечуються музейні колекції. Проте найнадійнішим захистом нерухомої архітектурної спадщини України залишаються системи ППО.

В Інституті мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України триває виконання наукової відомчої теми «Культурна спадщина України: дослідження, її стан у період новітніх викликів сучасності» (керівник — академік НАМ України Т.В. Кара-Васильєва), яку було відкрито у 2023 р. Її метою є дослідження, вивчення, фіксація, систематизація втрачених чи частково зруйнованих пам'яток культури.

* * *

Члени Президії НАН України розглянули також низку поточних питань:

- постановили присвоїти звання «Почесний доктор Національної академії наук України» видатній українській поетесі і письменниці **Лінії Костенко** за багаторічну плідну творчу працю, вагомий особистий внесок у розвиток української літератури, а також за незламну громадянську позицію та утвердження національної гідності українського народу;
- затвердили список висунутих науковими установами та членами НАН України і зареєстрованих кандидатів на посаду президента НАН України;
- погодили квоти делегування наукових працівників наукових установ НАН України для участі у сесіях Загальних зборів НАН України та загальних зборів відділень НАН України 6—9 жовтня 2025 р.;
- ухвалили рішення про відтермінування проведення виборів та продовження строку повноважень керівників наукових установ НАН України: Інституту кібернетики імені В.М. Глушкова (академік НАН України

І.В. Сергієнко); Інституту надтвердих матеріалів ім. В.М. Бакуля (академік НАН України В.З. Туркевич); Фізико-механічного інституту ім. Г.В. Карпенка (академік НАН України З.Т. Назарчук); Інституту монокристалів (академік НАН України І.М. Притула); Інституту клітинної біології та генетичної інженерії (академік НАН України М.В. Кучук); Інституту харчової біотехнології та геноміки (академік НАН України Я.Б. Блюм); Інституту морської біології (член-кореспондент НАН України Г.Г. Мінічева); Інституту екології Карпат (член-кореспондент НАН України І.М. Данилик); Національного науково-природничого музею (академік НАН України І.Г. Ємельянов); Інституту економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова (член-кореспондент НАН України В.А. Устименко); Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського (доктор історичних наук Г.В. Папакін); Центру гуманітарної освіти (доктор філософських наук В.А. Рижко).

*За матеріалами засідання
підготувала О.О. Мележик*